

Asia: VN/3215/2021

Väliraportti: Vapaa!-Fri! -hanke vapaaehtoistoiminnan edistämiseksi ikääntyvässä yhteiskunnassa

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Helsingin kaupungin lausunto Vapaa!-Fri! –hankkeen väliraporttiin:

Vapaa!-Fri! –hankkeen tavoitteena on edistää vapaaehtoistoiminnan asemaa ikääntyvässä yhteiskunnassa. Tavoite on tärkeä ja tehtäviä tavoitteeseen pääsemiseksi on väliraportissa esitelty useita: Ikääntyneiden motivointi ja rohkaisu osallistua vapaaehtoistointaan ja nuorempien ikäryhmien sitouttamien mukaan, opitun tunnistaminen, vapaaehtoistoiminnan merkityksen ja tunnettavuuden lisääminen, eri taustoista tulevien yhdenvertaiset edellytykset vaikuttaa lähiympäristöön ja palveluihin vapaaehtoistoiminnan kautta, vapaaehtoistointaa tukevien rakenteiden edistäminen sekä eri toimijoiden yhteistyön parantaminen mm. vahvistamalla kuntien ja järjestöjen yhteistyön mahdollisuuksia. Myös Helsingin kaupunki näkee kyseisten teemojen edistämisen tärkeinä.

Väliraportissa kuvaillaan hankkeessa esiin nousseita havaintoja vapaaehtoistoiminnan tilasta Suomessa ja vapaaehtoistointaan vaikuttavista sekä sitä haastavista tekijöistä. Esimerkiksi ikääntyminen näyttäytyy vapaaehtoistoiminnan kentällä mm. aktiivisten vapaaehtoisten ikääntymisenä. Ilmiö on pantu merkille järjestökentän lisäksi myös Helsingin kaupungilla. Raportissa mainitut koronapandemian vaikutukset - osan ikääntyneistä poisjäänti toiminnasta sekä tietynlaisen digiloikan tapahtuminen - on todettu myös kaupungin vapaaehtoistoinnassa. Jaamme myös näkemyksen siitä, että vapaaehtoistointaan osallistuminen on jo itsessään ihmisten hyvinvointia edistävä tekijä. Vapaaehtoistointa nähdään kotoutumisen keinona ja monenlaiseen kaupungin koordinoimaan vapaaehtoistointaan voi osallistua, vaikei alussa olisi yhteistä kieltäkään. Myös tuettu vapaaehtoistointa on meillä kaupungilla tärkeää (esim. ehkäisevän päihdetyön vertaisuus ja kokemusasiantuntijuus). Ja kuten raportissakin mainitaan, kuntien vapaaehtoistoiminnan organisoiminnin pysyvät rakenteet tukevat vapaaehtoistoiminnan kehittymistä ja yhteistyötä.

Aktiivinen yhteistyö kuntien ja järjestöjen välillä on oleellista ja toteutuu mm. valikkoverkoston kautta, jonka Helsingin ryhmän puheenjohtajana kaupunki tänä vuonna toimii.

Väliraportissa on oleellisesti nostettu esille myös se, että vapaaehtoistoiminnan jatkuminen ja vaikuttavuus edellyttävät johtamista ja koordinaatiota. Resursointi siihen saattaa jäädä helposti alimitoitetuksi. Esimerkiksi kaupungin avustamien ikääntyneiden liikkumista ja kulttuuritoimintaa edistävien hankkeiden vapaaehtois- ja vertaistoiminnan välikyselystä 12/2021 nousi esille, että vapaaehtoistoiminnan koordinoinnin aikaa vievyys oli yllättänyt monet toimijat.

Vapaaehtoistoiminnan koordinoinnin/ohjaamisen ajallinen resursointitarve on säännöllinen keskustelunaihe myös kaupungin omien vapaaehtoisia ohjaavien työntekijöiden kanssa. Suurin osa heistä hoitaa koordinointia muun työn ohella ja usein koetaan, että vapaaehtoistoimintaan liittyvien tehtävien hoitamiseen tarvittaisiin enemmän työaikaa.

Vapaaehtoistoiminta Helsingin kaupungilla:

Helsingin kaupungilla on monipuolista vapaaehtoistoimintaa, jonka muodot vaihtelevat sisällöltään, sitovuudeltaan ja kohderyhmiltään. Vapaaehtoistehtäviä on satoja erilaisia ja vapaaehtoisena voi toimia esimerkiksi eri ikäryhmien parissa tukena, ystävänä, vertaisena tai ryhmänohjaajana. Kaupungin viheralueet, museot ja kirjastot sekä vaihtuvat tapahtumat tarjoavat myös monia mahdollisuuksia osallistua. Ikäihmisten parissa tapahtuvaa vapaaehtoistoimintaa on perinteisesti runsaasti, ja Helsingin kaupungin vapaaehtoisista suuri osa on itsekin jo eläkeikäisiä.

Helsingin kaupungilla vapaaehtoistoiminta nähdään palveluja täydentävänä, vapaaehtoisen omaan motivaatioon perustuvana toimintana, joka edistää osallisuutta ja hyvää elämää. Sitä pidetään myös ennaltaehkäisevänä ja merkityksellisenä toimintana, jonka avulla voidaan ehkäistä syrjäytymistä ja lievittää yksinäisyyttä. Helsingin kaupungilla muiden auttaminen ja ympäristöstä huolehtiminen ovat tärkeitä ja yhteiskunnallisesti merkittäviä teemoja.

Muun muassa edellä mainituista syistä Helsinki kaupunki on omassa toiminnassaan aktiivisesti mahdollistanut vapaaehtoistoiminnan organisointia. Vapaaehtoistoimintaa toteutetaan kaupungin eri palveluissa läpi toimialojen. Neljä kehittämisasiantuntijaa kehittää kaupunkitasoista vapaaehtoistoimintaa sekä yhteisiä käytänteitä, kymmenet työntekijät koordinoivat ja ohjaavat vapaaehtoisia, ja tämän lisäksi toimintaa tukee palveluissa olevat vapaaehtoistoiminnan yhdyshenkilöt. Vapaaehtoisia palveluissamme on yhteensä n. 4500, joista n. 2000 yhteistyövapaaehtoisia. Lisäksi mukana on vuosittain tuhansia tapahtuma- ja talkoovapaaehtoisia, joita ei tuohon lukuun ole laskettu mukaan. Lisäksi vapaaehtoistoiminnassa on kaupunkiyhteisiä toimintatapoja, kuten ohjeet, sopimukset, tapaturmavakuutus vapaaehtoisille, koulutuksia, vapaaehtoistoiminnan verkkosivut sekä uutiskirjeet.

Helsingin kaupunki ei siis vain mahdollista vapaaehtoistoimintaa (esim. avustuksilla tai hankkeilla), vaan myös itse aktiivisesti organisoisi sitä tarvelähtöisesti ja tiiviissä yhteistyössä järjestötahojen sekä seurakuntien ja seurakuntayhtymän kanssa.

Kuntien/kaupunkien rooli vapaaehtoistoiminnan organisoijina ei tule väliraportissa kovin kattavasti esille, vaan etupäässä keskiössä on järjestölähtöisen vapaaehtoistoiminnan mahdollistaminen. Mielestämme olisi hyvä tuoda näkyvämmiin esille myös kaupunkien/kuntien roolia, tai niiden mahdollista roolia, toimintaa organisoivana tahona. Helsingin kaupungilla on erittäin hyviä kokemuksia ns. hybridimallista, jossa sekä itse organisoimme että mahdollistamme muiden tahojen organisoimaa vapaaehtoistoimintaa palveluissamme ja kaupungissa yleisesti. Yhteistyö on vuosien saatossa ja etenkin pandemia- sekä kriisiaikana alkanut tiivistyä ja vapaaehtoistoimintaa voidaan tehdä menestyksekkäästi rintarinnan yhdessä eri sektoreiden ja toimijoiden kesken.

Väliraportissa esitettiin kysymys ”Pidätkö tärkeänä, että kuntien, muiden viranomaisten sekä kansalaistoimijoiden väliselle yhteistoiminnalle kriisitilanteissa olisi mietittynä valmiita malleja? Mikä auttaisi tällaisten mallien jalkauttamisessa?”, johon vastaamme lausunnossamme seuraavasti.

Kriisit yhdistävät ihmisiä, vahvistavat yhteisöllisyyttä ja herättävät inhimillisen tarpeen olla avuksi. Kriisit ovat usein hyvin yllätyksellisiä ja tarpeet ennalta-arvaamattomia. Silti ennakoinnista on aina hyötyä. Kriisiaikoina kuntalaisten auttamishalu on osoittautunut merkittäväksi ja yhteydenottoja vapaaehtoistoimintaa organisoiville tulee tahoille runsaasti. Auttamishalun kanavoiminen ja auttamisen mahdollistaminen on tärkeää koko kansalaisyhteiskunnan kannalta, ei pelkästään avunsaajien ja tarpeiden näkökulmasta. Auttamishaluun ja kriisiin vastaamisen koordinoinnissa hyvä ja tiivis yhteistyö eri toimijatahojen kesken on hyödyllistä.

Helsinki-apu, jota Kirkko Helsingissä ja Helsingin kaupunki koordinoivat yhdessä, oli hyvä osoitus siitä, että tarvittaessa yhteistyöllä pystytään reagoimaan nopeasti ja sekä järjestöt, yritykset että yksityishenkilöt saadaan organisoitua mukaan auttamistoimintaan ripeästi. Helsinki-avussa oli satojen työntekijöiden lisäksi satoja vapaaehtoisia. Yhteistyö onnistuu, kun tahtotila on selvä, mutta se vaatii työtä.

Kriisiaika tuo usein uusia toimijoita, kumppanuuksia ja toimintamuotoja vapaaehtois- ja järjestötyöhön. Ukrainan sotaan liittyvä kriisi ei ole ollut tässä ilmiössä poikkeus. Kriisit saavat usein liikkeelle sellaisetkin ihmiset, jotka eivät ole aiemmin toimineet vapaaehtoistyössä. Helsingin kaupungin vapaaehtoistoiminnan kehittäjätiimillä on rooli auttamishalun ja järjestöyhteistyön koordinoinnissa. Järjestöjen kanssa yhteistyössä toimiminen vahvistaa kuntalaisten osallistumisen mahdollisuuksia, joka kohdistuu aitoon tarpeeseen. Tämän lisäksi yhteistyö järjestöjen kanssa on luonut siltoja yhteistyötoiveille Helsingin kaupungin eri palveluihin.

Kriisitilanteiden ennakoiminen edellyttää säännöllistä yhteistyötä, hiljaisten signaalien tarkastelua sekä yhteistä varautumista. Tällöin voidaan yhteisesti ennakoida kunkin toimijatahon mahdollisia rooleja ja vastuunjakoa kriisinhoidossa. Tarvitaan ketteriä tapoja kehittää toimintaa sekä keinoja huomioida palveluissa olevia puutteita ja avata toiminnan esteinä olevia solmukohtia. Saavutettava ja kattava viestintä niin eri toimijoille kuin kuntalaisille on tässä myös tärkeässä roolissa.

Työttömän työnhakijan osallistuminen vapaaehtoistoimintaan:

Selvityksessä on kattavasti nostettu esiin tämänhetkinen tilanne työttömien mahdollisuudesta osallistua vapaaehtoistoimintaan. Työttömyysturvalain mukaan työttömillä on oikeus osallistua tavanomaiseksi katsottuun vapaaehtois- ja talkootyöhön menettämättä työttömyysetuuksiaan. Raportin mukaan tulkinnot siitä, mikä on tavanomaista vapaaehtois- ja talkootyötä saattavat kuitenkin vaihdella TE-toimistosta tai työnantajasta riippuen ja on ilmennyt tapauksia, joskin vähäisiä, joissa vapaaehtoistoiminnan luonteen selvittämisen ajaksi vapaaehtoistoimintaan osallistuneen työnhakijan etuudet on katkaistu. Tämä käytäntö on raportin mukaan luonut kentälle pelotevaikutuksen, jonka nähdään estävän vapaaehtoistoimintaan osallistumisen niiltä kohderyhmiltä, joiden katsotaan hyötyvän vapaaehtoistoimintaan osallistumisesta merkittävästi.

Helsingin kaupungilla tunnustetaan vapaaehtoistoimintaan osallistumisen positiivinen merkitys ja vaikutukset eri väestöryhmien keskuudessa. Vapaaehtoistoimintaan osallistuminen mm. tutkitusti lisää ja ylläpitää osaamista ja työkykyä, voi tukea työllistymisessä, tuo merkityksellisyyden ja osallisuuden tunnetta, ylläpitää toimintakykyä ja mielenvirkeyttä, luo verkostoja ja toimii kotoutumisen ja kielen oppimisen kanavana. Myös vapaaehtoistoimintaa organisoivien tahojen tiettyjen toimintamuotojen edellytyksenä saattaa olla riittävä vapaaehtoisten määrä. Tämän takia Helsingin kaupunki pitää vapaaehtoistoimintaan osallistumiseen liittyvien esteiden madaltamista tärkeänä.

Raportissa on lause: ”Jos kyse on selvästi työttömyysturvalaissa tarkoitettusta tavanomaisesta yleishyödyllisestä vapaaehtoistyöstä tai tavanomaisesta talkootyöstä, asian käsittelystä ei välttämättä aiheudu viivettä työttömyysetuuden maksamiseen.” Niin kauan kuin sana ”välttämättä” esiintyy kyseisessä asiayhteydessä, se työttömien kohdalla tulee toimimaan pelotteena vapaaehtoistoimintaan osallistumiselle huolimatta siitä, kuinka paljon etuja vapaaehtoistoimintaan osallistuminen työnhakijalle toisi.

Myös vapaaehtoistoiminnan polarisoitumisen katkaiseminen on tärkeää. Raportissa kerrotaan, että tutkitusti vapaaehtoistoiminta on tällä hetkellä keskiluokkaista ja haasteeksi on koettu, että vapaaehtoistoimintaan osallistuvat tulevat suhteellisen rajatuista taustoista. Myös kaupungin joissakin vapaaehtoistoiminnan muodoissa on havaittu sama ilmiö. Siksi myös Helsingin kaupunki näkee, että mm. lainsäädäntöä tulisi selkiyttää, jotta vapaaehtoistoimintaan voitaisiin osallistua ja osallistumisen hyödyistä nauttia yhdenvertaisesti ja mm. ilman huolta etuuksien menettämisestä.

Ikääntyneiden vapaaehtoistoimintaan osallistumisen tukeminen:

Valtaosa Helsingin kaupungin vapaaehtoisista on ikääntyneitä ja kaupunki yhtyy väliraportin havaintoihin vapaaehtois- ja vertaistoimintaan osallistumisen merkityksestä ikääntyneiden hyvinvoinnille. Raportti tunnistaa yhtenä vapaaehtoistoiminnan murrokseen vaikuttavana tekijänä väestön ikääntymisen ja siitä aiheutuvat haasteet kuten toimintaan osallistuvien vähenemisen. Ikääntymisen nähdään myös aiheuttavan avuntarvitsijoiden määrän kasvun, ja raportti korostaakin vapaaehtoistoiminnan aseman turvaamista ikääntyneiden hyvinvointia edistävänä tekijänä myös tulevaisuudessa. Helsingin kaupunki haluaa kuitenkin muistuttaa ikääntyneissä olevan vapaaehtoistoimintaan osallistumisen potentiaalin ja kannustaa vastaamaan ikääntymisen haasteisiin moninaisin keinoin.

Nykyisten iäkkäämpien vapaaehtoisten jaksamisen tukeminen on yksi keino vastata tähän haasteeseen. Raportti tarjoaakin tähän useita tapoja. Toimintaan osallistumisen kynnyksen madaltaminen, ns. tule-sellaisena-kuin-olet -tehtävät, osallistuminen oman osaamisen & jaksamisen mukaan sekä muut tukitoimet kuten kuljetukset tai niiden tukeminen, samoin kuin lyhytkestoisempi tai pop-up-tyyppinen sitoutuminen voivat houkuttaa ikääntyneitä paitsi mukaan vapaaehtoistoimintaan myös pysymään mukana toiminnassa. Myös ylisukupolvisen toiminnan mahdollisuudet olisi syytä hyödyntää ikääntymisen vaikutuksia ratkottaessa. Nuorten siirtymistä autettavan roolista auttajan rooliin voisi tukea osallistuminen vapaaehtoistoimintaan iäkkäämmän vapaaehtoisen tukemana. Tällainen malli mahdollistaisi paitsi tietotaidon jakamisen tukisi myös ikääntyneen vapaaehtoisen jaksamista. Lisäksi raportin luvussa 4.5 mainittu tuetun vapaaehtoistoiminnan mallin tarkastelu ja sen käyttöönoton tukeminen myös ikääntyneiden vapaaehtoisten jaksamisen tukemissa olisi tarpeen.

Ikääntyneiden osallistuminen Helsingin kaupungin vapaaehtoistoimintaan on pandemia-aikana ollut vähäisempää ja heidän perinteisiä toimintapaikkojansa on jouduttu pitämään suljettuina (esim. seniorikeskukset). Osa ikääntyneistä on jättäytynyt kokonaan pois toiminnasta. Toiminnan palautuminen on alkanut, jää nähtäväksi millaisia vaikutuksia koronapandemia on tuonut ikääntyneiden osallistumiseen pidemmällä aikavälillä. Asiaan saattaa myös vaikuttaa, hankkeen väliraportissakin esille nostettu, merkittävä tekijä; Suomen väestö- ja ikärakenteen muuttuminen. Ikääntyminen näyttäytyy vapaaehtoistoiminnan kentällä muun muassa aktiivisten vapaaehtoisten ikääntymisenä. Tarvitaan mm. ikääntyneet tavoittavaa viestintää ja lähellä kotia olevia mahdollisuuksia harrastaa, ehkäpä ystävän tai vapaaehtoisen kanssa tai kannustamana sekä mahdollisuuksia osallistua halutessaan myös itse vapaaehtoisena toimintaan. Esimerkiksi asukastalot, kirjastot, seniorikeskukset, palvelutalot, sekä naapuruuspiirit voivat tarjota hyviä mahdollisuuksia osallistua.

Stenman Kristiina
Helsingin kaupunki, kulttuuri ja vapaa-aika